

TXILLARDEGI LETURIAREN SORLEKURA ITZULI DA (2)

Calvo Sotelo kaleko etxe batean apopilo egon zen Txillardegí, Ferrolen (Galizia), *Leturiaren egunkari ezkutua* idatzi zuenean. Lau kale harago Francisco Francoren jaiotetxea zuen, eta soldadu lagunaren artean Emilio Molaren semea, izen berekoa eta aurpegi ere ia-ia berdina.

Francoren jaiotetxetik pauso batzuetara

Txillardegí, Cabanasko hondartzan, argazkiak ateratzen. Atzealdean Pontedeume herria ikusten da. JUAN LUIS ZABALA / BERRIA

JUAN LUIS ZABALA
Ferrol

Orduan Calvo Sotelo izena zuen eta egun Igrexia deitzen den kalearen 32. zenbakiko lehen solairuan bizi zen familiak hartu zuen apopilo Txillardegí soldaduskako egonaldi hartan, nahiago izan baitzuen militarrekin ahalik eta gutxien egon.

Oso pauso gutxitara, lau kale harago, Francisco Franco 1892an jaio zen etxea: Maria kalea, 136. lehen solairua. Ezaguna zuten, horrenbestez, Calvo Sotelo kaleko etxeokoa Franco Bahamondetarren familia. «Haiek esan zidaten ferroldarrek ez ziotela maitasun handirik Francisco Francori, Franco Bahamondetarren artean estimatzen zuten bakararra Ramon zela, Franciscoren anaia».

Calvo Sotelo kalean bizi zen familiak ondo hartu zuen Jose Luis alferez gaztea. Aldameneko etxe-koen adiskidetasuna ere bereganatu zuen, eta pianoa jotzen uzten zioten. «Ni bizi nintzen etxeko begiralekutik aldamenekora pasatzen nintzen, pianoa jotzeko. Ez naiz oroitzen zergatik egiten nuen hori, etxe batetik bestera ateetatik pasata joan beharrean. Orain baino egokiagoa neukan gorputza horrela ibiltzeko, hori egia da».

Plaka bai, baina Ramon Francoren omenezkoa

Francoren jaiotetxean haren omenezko plaka bat zegoela gogoratzen zen Txillardegí. «Uste dut

‘Francisco Franco, Salvador de España’ edo antzeko zerbaite jartzen zuela plakan», zioen. Baina besterik ikusi zuen joan den larunbatean Maria kalearen 136. zenbakia zuen atearen ondora iritsi eta lehen solairura begira jarri zenean.

Sare batek estaltzen du etxearen kanpoko horma, baina mutur batean marmolezko plaka beltza ageri da, 1987ko data duena. Kanpotik ezin da besterik ikusi.

Baina justu Francoren jaiotetxearen aurrean dagoen janari dendako nagusiak eman dizkio etxe honetako plakei buruzko argibideak: «Sareak ezkututzen duen plaka zaharra ez da Franciscoren omenezkoa, Ramonen omenezkoa baizik, Ozeano Atlantikoa hegazkinez zeharkatu zuenean jarria, 1926an. Plaka hark aipamen txiki bat egiten zuen Francisco anaiari buruz ere, Espainiako Armadako jeneral gazteena zela gogoratu». 34 urte baino ez baitzituen jeneral izendatu zutenean, 1926an.

Kanpoko sareak estaltzen badu ere, plaka han omen dago oraindik. Dendariak dioenez, caudilloaren aldekoek ezin zuten eraman Ramonen izena Franciscorenaren gainetik agertzea. «Askotan saiatu ziren hura handik erauzten, baina ezin zuten: brontzekoa da eta oso ondo lotua dago hormari».

«Hemen egoten ginen, neskekin hizketan, denbora pasatzen», dio Txillardegí Casino Ferrolano elkartearen

Francoren jaiotetxearen atarian. Estalkiaren atzean, 1987ko plaka. PACO VILA

Handik oso gertu, Espainia Plazan, Francisco Francoren zaldi gaineko estatua handia zegoen lehen: sei tona brontze. Ez du azaltua Txillardegí. 2002ko uztailean kendu zuten. Baina ez dute urtu, gune militar batean dute gordea.

Casino Ferrolano elkartearen, lagun giroan

Ferrolen eman zuen aldia, kasernatik egunero pasatu behar izaten zuen, soldaduei instrukzioa ematera. Bazkaria Ofizialen Etxean egin ohi zuen, kasernaren ondoan.

Oroitzapen gordin bat berritu dio kaserna berriro ikusteak: «Foso estu batean, kapitain bat pistola nola erabili ari zitzaigun azaltzen bi laguni. Segurua jarri zion, eta esan zigun segurua jarrita ez zuela tiro egiten katua sakatu arren. Hori frogatzeko, katuari sakatu zion, eta orduan pistola bere sabelaren aldera biratu eta tiroka hasi zen. Larrituta irten ginen fototik, laguntza eske. Ez zen hil, baina heste zati handia kendu behar izan zioten».

Arratsaldea libre izaten zuen, eta egunik gehienetan soldadu lagunekin Ferrolgo kaleetan eta tabernetan hara eta hona ibiltzen zen. «Egunero jaten genituen lanpernak, tazan ateratako ribeiro ardoarekin lagunduta. Horretan

Arratsaldea libre izaten zuen, eta soldadu lagunekin kaleetan eta tabernetan hara eta hona ibiltzen zen

TXILLARDEGI Leturiaren sorlekura ITZULI DA (2) >

Casino Ferrolano elkartearen, Bello Piñeiroren hormairudien aurrean. PACO VILA

Cabanasko tren geltokia. 1956an espainieraz zegoen letreroa (Cabañas-Arenal) galizieraz dago egun: Cabanas-Arenal. JUAN LLUIS ZABALA / BERRIA

xahutzen genuen gehienbat gure soldata, bestelako gastu handirik ez genuen izaten».

Casino Ferrolano elkartearen ibilaldi haietako gune garrantzitsu bat, Real kaleko 100. zenbakian. «Hemen egoten ginen, neskekin hizketan, denbora pasatzen». Joan den larunbatean, bertako bazkide bat aurkitu zuen han Txillardegik, Jose Picallo. Aretoan sartzeko gonbita egiteaz gain, ganbara ere erakutsi zion Josek Jose Luisi, eta Bello Piñeiro artistaren ibilien berri eman zion.

Bello Piñeiro, artista buhamea

Elkartera sartzean eskuinaldera jota, garai bateko tertulien lekuko izan zen areto bat dago. «Abokatuak mahai honetan egiten zuten tertulia, militarrek beste horretan...», azaldu du Picallok. «Eta ez zitzaion inori burutik pasatu ere egiten besteen mahaiaren inguruan esertzerik».

Bello Piñeiro artistak 1921ean egindako hormairudiek betetzen

dituzte areto horretako hormak. Artista izateaz gain, buhame aparta omen zen. «Bello Piñeiro hemen bizi izan zen, Kasinoan. Hemen lo egiten zuen, eta hemen ematen zioten jaten, pintore gisa egiten zuen lanaren truke. Mozkorraldi latzak izaten zituen, eta berdin eman zitzakeen hiruzpalau egun edanaren menpe nola hiruzpalau etenik gabe lanean. Artista handia zen. Katalunian-edo jaio izan balitz, oso ezaguna izango zen gaur egun, ez daukat horretaz dudarik».

Txillardegik ez zituen gogoan Bello Piñeiroren hormairudiak. «Aitoritu behar da beste gauza batzuetan neukala burua garai hartan».

Cabanasko hondartzan, 'morriña'

Casino Ferrolano elkartera ez ezik, soldadu lagunekin maiz joan zen Jose Luis, trenean, Cabanasko hondartzara, Pontedeume herrian. Duela 50 urte bezala, «oso ederra» irizten dio egun ere Txillar-

degik Cabanasko hondartzari. Zabal da, eta pinu baso handi eta sarrira du ondoan.

Ferrolgo kaleetan baino malenkonia handiagoa igartzen zaio Txillardegiri paraje honetan, *morriña* sentiarazi dio hona itzultzeak, *saudadea*. «50 urte pasatu dira!», komentatu du, harrituta balego bezala. Gaztelaniazko esaldia etorri zaio gero burura: «Zera esan beharko dugu, ezta?: *Que nos quiten lo bailao!*...».

Suezko ubidearen krisiak sortutako izua

Bera bezala, enleriariak ziren Jose Luisen soldaduskako lagunak, eta haietako batzuk, kultura handikoak. Ez zitzaion euskal herritarrik egokitu inguruan, baina adiskide onak egin zituen. «Batzuekin elkartu nintzen urte batzuk geroago, baina azkenean zaila izaten da harremanari eustea».

Lopez Encinas da orduko lagun arteen Txillardegirengan arrastorik sakonena utzi zuena. «Frankista amorratua zen, eta politika kontuetan ezin genuen bat egin, jakina, baina kultura handia zuen. Nik ordurako banuen budismoaren berri, baina Juan Marinén *Buda o la negación del mundo* liburuaren berri Lopez Encinasek eman zidan, esaterako».

Emilio Mola jeneral faxistaren semea ere, izen berekoa, soldadu lagun izan zuen. «Aitareen berdindina zen aurpegiz. Nahi zuen guztia egiten zuen, eta ez zion inork kargurik hartzen, sekulako errespetua zioten denek. Mozkorraldi bikainak harrapatzen zituen, desastre hutsa zen».

Ferrolgo egonaldia ez zen oro har mikatza izan Txillardegirentzat. Baina gogoan du Suezko Ubidearen krisiak sekulako beldurra pasarazi zela. 1956ko ekainean hasi zen gatazka, Gamal Abdel Nasserrek Egiptoko agintea eskuratu eta ubidea nazionalizatzea erabaki zuenean. «Frantzia eta Ingalaterra prest zeuden Nasserren aurkako gerrara joateko, eta haiek joanez gero Espainia ere ez zela atzean geratuko zirudien. Horrek sekulako beldurra sentiarazi zigun, gero azkenean joan beharrik izan ez genuen arren».

Bihar: 3. eta azkenatala: Zerubide, bide berri

Manuel Murguía hilibia, Coruñaiko San Amaro hilerrian. JUAN LLUIS ZABALA / BERRIA

Galizia, «bigarren aberria»

Behin baino gehiagotan esana eta idatzia du Txillardegik Galizia duela «bigarren aberria». Lehen aberriari dion maitasuna bezala, ez da arantzarik gabekoa bigarren horri diona ere.

«Galizia lehenik eta behin geografikatik maite dut, paisaiagatik», dio. «Itsasadarrak zoragarriak dira, guztiak, bai iparraldekoak eta bai hegoaldekoak, eta barnealdeak ere xarma handia du. Galizia maitatzeko bigarren faktorea da Galiziak erakusten duela Inperialismoak herri batekin zer egin dezakeen».

Galizia «Portugalgo zatia» da, Txillardegiren ustez. «Duerotik iparrera hitz egiten den portugesa eta hemengo hizkuntza bat eta bera dira, hemengoek diotenez. Gipuzkeratik bizkaierara dagoen alde baina askoz txikiagoa da dagoena. Arazoa da buruan sartua dutela espainiarrak direlako ideia».

Horrenbestez, hizkuntzalari moduan lusistekin bat egiten du, galiziera azken batean portugesa dela diotenekin. «Gaur egun hemen entzuten den galiziera nor-

matibo edo ofizial hori espainiera iruditzen zait, galiziar kutsua duen espainiera, *castro* esaten diotena. Beharbada ez dela horrenbestearino esango dute, erdibideko aukera egin dutela, baina puntu horretan reintegrazionisten aldeko naiz».

«Dena den, ni ez naiz hemengo eta isildu egiten naiz», komentatu du. «Azken batean arazo soziolinguistikoa eta politikoa da, eta irtenbide horren alde egin dute. Baina linguistikoki desastrea da zuzenean portugesa ez hartzea».

Joan Corominas kataluniar hizkuntzalariaren eta Alfonso Daniel Rodríguez Castelao galiziar idazlearen gogaide sentitzen da horretan. «Corominasek esan zuen galiziarra balitz reintegrazionista izango zela, galizierak ez duela zentzurik galaioko-portugesaren esparrutik kanpo, Brasilgo portugesearekin ere harremanetan, baina ez inola ere espainierarekin, ez baitu zerikusirik espainierarekin, linguistikoki. Castelao, berriz, bi Galizia daudela zioen: 'geratu zitzaguna eta joan zitzaguna'. Esaldi ezaguna da».

Horretaz izenburua izango duen liburua idazten ari da orain Txillardegik, eta liburu berri hori osatuko duten zazpi artikuluetako bat Galiziar eskainiko dio. Kapitulu horretan Txillardegik miresten dituen bi idazleren itzala nabarmenduko da: Rosalia de Castro eta Manuel Murguía senar-emazteena.

Zuzenketa: Atzoko alean esaldi hau agertu zen Txillardegiren ahotan: «Milagros Bidegainen eta biok Koldo Mitxelena iruskarako eskolak ematen genizkion garai hartan». Txillardegik, ordea, ez zuen hori esan, honako hau baizik: «Milagros Bidegainen, Koldo Mitxelena eta hirurok euskarako eskolak ematen genituen garai hartan». Hirurak ziren irakasle Donostiako Aldundiaren Julio Urkixo Mintegian; Mitxelena, irakasle ez ezik, mintegiaren zuzendaria ere bazen.

Jakin

haizea dakiten orriak

50 JAKIN GURE KULTURAREN URTE ALDIZKARIA

Harpidetzu zatez eta oparia jasoko duzu
 deituz: 943 218092
 Idatziz: jakin@jakinquea.com
 Ikusi: www.jakinquea.com

Harpidetza: 6 zenbaki 45 euro
 Oparia: 50 urtetotako 202 zenbakia DVD bitan